

חוברת ה
אביב תשס"ו • 2006

נפש לאסתר אומן זכרה לברכה
יוצא לאור על ידי מתן - מכון תורני לנשים, ירושלים.

מסכה

הנהלה: מלכה בינה, פרופ' ישראל אומן, רחל פורסטנברג
עורכת: ד"ר רבקה גולדברג (דביר)

מערכת: ד"ר אלישבע באומגרטרן, ד"ר יוסי דוד, ד"ר אביעד הכהן, ד"ר ברינה לוי, ירדנה קופ"יוסף
מועצת מערכת: פרופ' שולמית אליצור, הרב דניאל אפשטיין, פרופ' יפה ברלוביץ, פרופ'
חנה כשר, ד"ר ורד נעם, פרופ' אוריאל סימון, פרופ' חביבה פדיה, פרופ' שמואל פיינר, עזה
צבי, פרופ' אביגדור שנאן
רכזת מערכת: שרה זלבסקי
עריכה לשונית: הדס אחיטוב
תרגום: גבריאלה באס
עיצוב גרפי והפקה: מיכל הפקות

רשימת המשתתפים:

ד"ר אברהם אדרת ז"ל, קיבוץ איילת השחר
(רותי סופר, כפר בלום-ירושלים; ניר מן, בית השיטה-תל אביב)
ד"ר נילי אריה־ספיר, התוכנית לפולקלור יהודי והשוואתי, האוניברסיטה העברית; התכנית
ללימודים כלליים ובין תחומיים, אוניברסיטת תל אביב
ד"ר אביעד הכהן, הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית; דיקן מכללת שערי משפט
סיון הר־שפי, משוררת, בית מדרש לנשים עזרי, ירושלים
ד"ר אורה ויסקינד־אלפר, הגות יהודית, מכון לנדר; החוג לספרות, מכללת בית וגן, ירושלים
גילה־רחל יובל, בית מדרש לנשים מתן, ירושלים
פרופ' טובה כהן, המחלקה לספרות עם ישראל, ראש התוכנית הבין־תחומית ללימודי מגדר
והמרכז לחקר האשה ביהדות אוניברסיטת בר־אילן, רמת גן
ד"ר ורד נעם, החוג ללימודי התרבות העברית, אוניברסיטת תל אביב
הרב שג"ר, ראש בית מדרש שיח יצחק, אפרת
פרופ' דניאל שוורץ, החוג להיסטוריה של עם ישראל, האוניברסיטה העברית

ISSN 1565-3625

© כל הזכויות שמורות

יוצא לאור ע"י מתן – מכון תורני לנשים, רח' רשב"ג 30, ירושלים

מחיר חוברת 25 ₪ דמי טיפול ומשלוח 5 ₪

מען למכתבים: ת.ד. 8039 ירושלים 91080, טל: 02-6798688 פקס: 02-6798901

דוא"ל: massehet@netvision.net.il

כתב העת "מסכת" נוסד לזכרה של אסתר אומן, שהייתה מראשונות התלמידות בבית המדרש מתן. אסתר, שהקדישה את חייה לביתה ולגידול משפחתה, החלה לחבוש את ספסלי בית המדרש בהיותה בת שישים ושתיים, ולראשונה בחייה התעמקה בלימודי הגמרא, התנ"ך ומחשבת ישראל. לאחר שש שנים נפטרה ממחלת הסרטן. קורות חייה מגלמים אולי יותר מכל את מהפכת לימוד התורה לנשים שבדור האחרון.

תוכן העניינים:

- 11 בצלם אֵלֹהִים ברא אותה – מוטיבים של נשיות ביצירת ר' נחמן מברסלב אורה ויסקינד אלפר
- 27 משכילות ולמדניות – שורשיה של כתיבת נשים מודרנית בעברית טובה כהן
- 45 רואים את הקולות – למדנות ישיבתית ו'קול נשי' בלימוד תורה הרב שג"ר
- 69 שיח פתגמים בין בת ראשונים לאמה נילי אריה־ספיר
- 83 לגעת בפלא – פנים ביצירתה של רבקה מרים סיון הר־שפי
- מחלוקות ופילוגים בישראל*
- 125 בין פולמוס למחלוקת – מדוע נודה ר' אליעזר? ורד נעם
- 145 טיעוני 'קל וחומר' כריאליזם צדוקי דניאל שוורץ
- 157 מלחמה רבה על־לא־דבר – פרקי זכרונות אברהם אדרת (רותי סופר)
- מקראות ומדרשות*
- 173 עיון במבנה פרשיות אברהם אבינו – תוכן הנלמד מצורה גילה־רחל יובל
- ספר חדש*
- 187 לכל אשה יש שם – אלישבע באומגרטן, אמהות וילדים – חיי משפחה באשכנז בימי הביניים אביעד הכהן

תקצירים באנגלית

דבר המערכת

תהיה זו צרה צרורה אם תכתובנה נשים כגברים, או תחַינה כגברים, או תיראַינה כגברים, שכן אם שני מינים אינם מספיקים כל עיקר, בהתחשב בגודל ממדיו של העולם ובגיוונו, איך נוכל להסתפק במין אחד בלבד? וכי לא דין הוא שיהיה החינוך מבליט ומבצר את ההבדלים דווקא ולא את קווי-הדמיון? שכן ממילא הצד השווה מרובה מדי...

שורות אלו כתבה ווירג'יניה וולף, בספרה חדר משלך (תרגום: אהרן אמיר, ירושלים תשמ"א, עמ' 99). גם אם חזתה בעיני רוחה את הניסיונות הרבים והמגוונים של הנשים במאה העשרים לכבוש את כל שדות הידע, העשייה והיצירה שנמנעו מהן משך הדורות, ספק אם חשבה על לימוד הגמרא... תחום זה שהיה סגור לחלוטין בפני הנשים משך דורות רבים, הולך ונפתח בפניהן, ומראה נשים הלומדות גמרא בבתי מדרש ובמסגרות אחרות הוא כעת חזיון נפרץ למדי. האם יש בלימוד זה פריצת דרך חדשה או שהוא רק חיקוי לעולם הגברי? בדומה לוירג'יניה וולף, מציע גם הרב שג"ר לנשים שלא לחקות את דרך הלימוד הגברית אלא לפרוץ להן דרך חדשה בלימוד:

הבעייתיות בלימוד תורה לנשים בימינו היא בכך שלימוד זה אינו אלא חיקוי של הקול הגברי. הקול הנשי בלימוד התורה נשמע לא אחת כקול גברי מעובה. והלוא על הראשונות אנו מצטערים: לא פעם הופכים הקולות הלמדניים והדרשניים הישיבתיים לקולות קבעוניים, לתורה של 'זורטים' חסרת-רלוונטיות וחסרת-מעוף. ואם כך בלימוד תורה של גברים, קל וחומר שיש להצטער על המאמץ הנשי לחקות קול זה. [...] ייתכן כי דווקא 'חילוניתו' של הקול הנשי בלימוד התורה עשויה לפתוח אופציה דתית מלהיבה שאינה מסיגה את גבולו של הלימוד ה'קדוש' המסורתי [...] באופן פרדוקסלי, דווקא נשים [...] עשויות לפרוץ דרך חדשה ואפקטיבית בלימוד תורה.

בעקבות האדמו"ר מחב"ד, ר' מנחם מנדל מלובביץ', שראה בלימוד התורה לנשים אחד מסימני הגאולה, מבקש הרב שג"ר ללכת צעד נוסף בכיוון זה, ולראות בלימודן של הנשים 'חלק מתהליך הגאולה גופו. למצער, הנשים תגאלנה את התורה, ותחלצנה אותה מהמצר שבו היא שרויה'.

הקול הנשי הייחודי מבשר ביצירתו של ר' נחמן מברסלב את ימות המשיח, כך טוענת אורה ויסקינד-אלפר במאמרה העוסק במוטיבים של נשיות ביצירת ר' נחמן מברסלב. לדבריה, התעניינותו הרבה בנשיות מסמנת מעין התעוררות לקראת מודעות חדשה לקול העולה של האישה במאה העשרים.

קול נשי 'אחר', 'שונה', היה רחוק מלספק נשים תאוות-דעת בתקופת ההשכלה. על אף ההנחה המקובלת כי במאה התשע-עשרה מצאה השכלת הנשים את ביטויה בלשון היידית ובלשונות האירופאיות בלבד, בעוד רק גברים משכילים שלטו בלשון העברית וכתבו ויצרו בה – חושפת טובה כהן כתבים שונים של נשים עבריות משכילות שלא הסתפקו בלשון עם זר, וחתרו לבנות לעצמן ידע והבנה במקורות העבריים הקדומים, שנחשבו מחוץ לתחום בעבור נשים, ואף כתבו בעברית, בסגנון גברי-משכילי של אותם ימים.

ומפרי הלימוד בבית המדרש לנשים מתן, שבו שוקדות עשרות ומאות נערות ונשים על תלמודן, מופיע הפעם במסכת עיונה של גילה יובל על פרקי אברהם אבינו. האם התמקדותה בבחינה הצורנית, והקשבתה לכמיהתו האנושית של אברהם בבן, מצביעה על אותו 'קול נשי' בלימוד שמחפש הרב שג"ר?

וירג'יניה וולף קוראת תיגר על ההגמוניה התרבותית הגברית הקובעת איזו ספרות חשובה יותר ואיזו חשובה פחות: 'זהו ספר חשוב, מניח המבקר מראש, מפני שעניינו במלחמה. זהו ספר פחות-ערך מפני שהוא עוסק ברגשותיהן של נשים בטרקלין, תמונה בשדה-קרב חשובה יותר מתמונה בחנות' (שם, עמ' 84). אולי היה זה הפמיניזם מבית מדרשה של וולף שתרם לעליית קרנו של מדע הפולקלור, של חקר חייהם של האנשים הפשוטים, חקר היום-יום, שזכה לפריחה גדולה במאה העשרים. שני מאמרים בגיליון זה יוצאים מתוך חיי היום-יום לתובנה רחבה יותר: מאמרה של נילי אריה-ספיר מעניק משקל וחשיבות לפתגמים עממיים, ועוקב אחר כוחם בעיצוב אישיות וחברה. העיסוק בחיי היום-יום של דמויות פשוטות, ובזיכרונות אישיים נטולי פאתוס והילה ציבורית מחיי המושבה ראשון לציון, מעלה מורכבות לא פחותה מסיפורים קאנוניים של אותה תקופה. מתוך קטעי הזיכרונות מבצבץ 'שיח נשי' שנרקם בין אם ובתה בימיה הראשונים של המושבה ראשון לציון.

גם ספרה של אלישבע באומגרטן עוסק בפרטים הקטנים והיום-יומיים המלווים את חייהן של נשים ואמהות באשכנז של ימי הביניים. אביעד הכהן הסוקר ספר זה, מתהלך מתוך כך בשבילי אשכנז של ימי הביניים ומטה אוזן לקולות הנשים והילדים העולים מבין דפיו. לדבריו, הספר מוליך את הקורא בין חדרי הבית, מציב אותו ליד עריסת התינוק, ומביא לאוזניו של הקורא את המולת הפעוטות המשחקים בחצר.

שער הנושא בגיליון זה של מסכת מדגיש את המחלוקות והפילוגים שמביאים לפיצול עמוק ומכאיב. מאמריהם של ורד נעם ודניאל שוורץ דנים מהיבטים שונים במחלוקת העמוקה שחילקה את העם בין פרושים לצדוקים, אשר הטביעה חותם בל-יימחה על התפתחותו הרוחנית והדתית של עם ישראל מאז ועד ימינו אלה.

עוד בשער זה על הפילוג הגדול בתנועה הקיבוצית בראשית המדינה, שקרע משפחות והרס עולמות והביא חורבן והרס על חברה שלמה מסיבות אידאולוגיות שבתוך שנים מועטות נימוקיהן נשכחו מלב, וגם למעורבים במאבק קשה להבין ולהסביר במבט לאחור על מה ולמה קמה המהומה. בזיכרונותיו של המחנך וההוגה אברהם אדרת, איש קיבוץ איילת השחר ומן המובילים באנשי הרוח של התנועה הקיבוצית, מתגלים השסעים בחברה הקיבוצית טרם הפילוג, ונחשפת הטרגדיה שהביאו המחלוקת והפירוד.

וכאילו כתשובה לצורך האנושי של בני האדם להיאבק ולהתפצל, מצביעה סיוון הר-שפי במאמר עמוק ומקיף על מכלול יצירתה של המשוררת רבקה מרים, על התמה המרכזית העולה בה – השאיפה לשוב על ה'טרם', אל הזמן שלפני הבריאה, אל השלב האחדותי שקדם לפירוד ולריבוי, אל אותו אֵין אינסופי שקדם ליש בעל הגבולות, ההבחנות והמחיצות.

[...] וְחֹל וְכֹכַב בָּהּ חוֹנִים
וְחֹל וְכֹכַב בָּהּ אוֹתָנוּ מוֹנִים
וְאוֹתָנוּ אוֹרְגִים לְעֶרֶב וְשֵׁתִי
לִירֵעָה רַבָּה...

(רבקה-מרים, מקרוב היה המזרח, עמ' 9)

ומיריעה זו ואחרות ארוגה גם מסכת זו.

אָדוֹן הַשְּׁלוֹם מְלֶךְ שֶׁהַשְּׁלוֹם שָׁלוֹ, עוֹשֶׂה שְׁלוֹם וּבוֹרָא אֶת הַכֹּל עֲזָרְנוּ וְהוֹשִׁיעֵנו
כָּלֵנוּ, שְׁנִזְכֶּה תְּמִיד לְאַחֵז בְּמַדַּת הַשְּׁלוֹם, וְיִהְיֶה שְׁלוֹם גָּדוֹל בְּאַמֶּת בֵּין כָּל אָדָם
לְחִבְרוֹ וּבֵין אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ, וְלֹא יִהְיֶה שׁוּם מַחְלֻקַּת אֶפְלוּ בְּלֵב בֵּין כָּל בְּנֵי אָדָם, כִּי
אֵתָה עוֹשֶׂה שְׁלוֹם בְּמִרוּמָה, וְאֵתָה מְחַבֵּר שְׁנֵי הַפְּכִים יַחַד, אִשׁ וַיְמִים, וּבְנִפְלְאוֹתֶיךָ
הָעֲצוּמִים אֵתָה עוֹשֶׂה שְׁלוֹם בֵּינֵיהֶם, כֵּן תִּמְשִׁיךְ שְׁלוֹם גָּדוֹל עָלֵינוּ וְעַל כָּל הָעוֹלָם
כָּלוּ, בְּאִפְּן שְׁיִתְחַבְּרוּ כָּל הַהַפְּכִים יַחַד בְּשְׁלוֹם גָּדוֹל וּבְאַהֲבָה גְדוֹלָה וְיִכְלְלוּ כֻלָּם
בְּדַעַת אַחַת וְלֵב אֶחָד לְהִתְקַרֵּב אֵלֶיךָ וּלְתוֹרַתְךָ בְּאַמֶּת, וְיַעֲשׂוּ כֻלָּם אֶגְדָּה אַחַת
לְעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבב שְׁלָם, ה' שְׁלוֹם, בְּרִכְנוּ בְּשְׁלוֹם.

ליקוטי תפילות, תפילה צה